

Horyzonty Polityki
2026, Vol. 17, N° 58

ANDRZEJ MARIAN ŚWIĄTKOWSKI

<http://orcid.org/0000-0003-1753-7819>

Uniwersytet Ignatianum w Krakowie
andrzej.swiatkowski@ignatianum.edu.pl

DOI: 10.35765/HP.2647

Praca dzieci w świetle polskiego prawa pracy i standardów MOP

Streszczenie

CEL NAUKOWY: Podstawowym celem artykułu jest odpowiedź na pytanie o rolę Międzynarodowej Organizacji Pracy (MOP) w sprawach dotyczących zatrudnienia dzieci i młodocianych. Jako punkt odniesienia autor przyjmuje wolność, równość i solidarność pracy regulowaną przepisami polskiego Kodeksu pracy.

PROBLEM BADAWCZY: Artykuł weryfikuje, w jakim stopniu solidarność – w kontekście praw dziecka – oznacza, że władze państw członkowskich na kuli ziemskiej powinny być zobowiązane zagwarantować dzieciom i młodocianym wolność od wyzysku stosowanego dotychczas poprzez świadczenia pracy.

PROCES WYWODU: Artykuł składa się ze wstępu, siedmiu części i krótkiej uwagi końcowej. Autor przedstawia: genezę, źródła i podstawy prawne standardów pracy dzieci i młodocianych stosowane przez MOP. Wymienia zakazy zatrudniania dzieci i młodocianych.

WYNIKI ANALIZY NAUKOWEJ: Procesy ratyfikacji konwencji MOP w sprawach dotyczących pracy dzieci ożywiły zainteresowanie niektórych bogatszych państw członkowskich przeciwnych pracy dzieci i młodocianych. Zaczęły one występować w rolach darczyńców zdecydowanych przeznaczać znaczne kwoty środków finansowych na zwalczanie przymusowej pracy nieletnich.

WNIOSKI, INNOWACJE, REKOMENDACJE: Polskie doświadczenia mogą zostać wykorzystane jako wzór środków i instrumentów zdolnych do

Sugerowane cytowanie: Świątkowski, A.M. (2026). Praca dzieci w świetle polskiego prawa pracy i standardów MOP. *Horyzonty Polityki*, 17(58), 123–140. DOI: 10.35765/HP.2647.

ograniczenia przymusowej pracy dzieciom i młodocianym i umożliwiającym to ograniczenie.

SŁOWA KLUCZOWE:

dzieci, konwencje, młodociani, MOP, praca, prawo, wolność, państwo

Abstract

CHILD LABOUR FROM THE PERSPECTIVE
OF POLISH LABOUR LAW AND ACCORDING
TO THE INTERNATIONAL LABOUR ORGANIZATION

RESEARCH OBJECTIVE: The primary purpose of the article is to answer the question about the role of the International Labor Organization (ILO) in matters relating to the employment of children and adolescents.

THE RESEARCH PROBLEM AND METHODS: The article verifies to what extent solidarity – in the context of children’s rights – means that the authorities of Member States around the world should be obliged to guarantee children and adolescents freedom from exploitation so far used through work.

THE PROCESS OF ARGUMENTATION: The article consists of an introduction, seven parts and a short concluding remark. The author emphasizes the role of the ILO in the employment of children and adolescents. It presents legal actions taken by this organization to eliminate child labour.

RESEARCH RESULTS: The some of wealthier Member began to act as donors determined to allocate significant amounts of assets to combat forced labor of children and adolescents.

CONCLUSIONS, INNOVATIONS, AND RECOMMENDATIONS: Polish experience can be used as a model of measures and instruments capable of limiting forced labor of children and adolescents.

KEYWORDS:

children, conventions, young people, ILO, labour, freedom, state

WSTĘP

Praca człowieka jako świadoma działalność zawodowa ukierunkowana na produkcję dóbr materialnych i niematerialnych może być uważana za pożytek, codzienną konieczność (zapewnienie źródła utrzymania), cnotę (pracowitość), a także karę. W przypadku dzieci za pracę uznaje się każde zajęcie, również lekkie, łączące się z posiadaniem umiejętności własnych przydatnych w nauce, sporcie i aktywnym wypoczynku. W przypadku dzieci praca to pojęcie akcentujące ponadprzeciętną potrzebę zaangażowania intelektualnego osoby tworzącej określone dobra. Są to również wszelkie rozmaite usługi świadczone przez osoby aktywne na rzecz innych osób i podmiotów. Praca stanowi przedmiot regulacji przepisów prawa. Praca ludzka, a więc również praca dzieci, jest przedmiotem zainteresowania gałęzi prawa takich jak: prawo pracy, prawo cywilne oraz prawo karne. One bowiem określają podstawy i ramy prawne zatrudnienia oraz regulują funkcje pracy. Poważny wpływ na kształtowanie krajowych systemów prawa poszczególnych państw mają organizacje międzynarodowe. W sferze pracy najważniejszą organizacją jest Międzynarodowa Organizacja Pracy (MOP). Ustala ona powszechnie obowiązujące globalne standardy praw i wolności osób zatrudnionych oraz obowiązków podmiotów zatrudniających. W Europie tego typu zadania wykonują Unia Europejska w stosunku do państw członkowskich oraz Rada Europy wobec wszystkich, z wyjątkiem Białorusi i Federacji Rosyjskiej, państw europejskich.

GENEZA, ŹRÓDŁA I PODSTAWY PRAWNE STANDARDÓW PRACY MOP

Genezę jednolitych standardów pracy stanowi wyrażona sto lat temu konstatacja, że nie może być mowy o ustanowieniu pokoju w Europie i świecie bez uregulowania mechanizmów gwarantujących osiągnięcie i utrzymanie na akceptowanym poziomie sprawiedliwości społecznej stosunków pracy (Świątkowski, 2008, s. XV). Z myślą o jej realizacji część XIII traktatu wersalskiego poświęcona została zagadnieniom międzynarodowej regulacji problemów pracy. Do najpilniejszych zaliczono: dowartościowanie pracy („praca nie jest

towarem”), zagwarantowanie wolności zrzeszania się pracownikom i pracodawcom, zapewnienie godziwego wynagrodzenia za pracę, 8-godzinne dobowe i 48-godzinne tygodniowe normy czasu pracy, dzień wolny od pracy w tygodniu, zakaz zatrudniania dzieci i ochronę pracy młodocianych, równe wynagrodzenie za pracę jednakowej wartości, równe traktowanie pracowników własnych i obcych, zorganizowanie inspekcji pracy. Przyjęto propozycję powołania do życia MOP. Zaaprobowano pomysły specyficznej struktury organizacyjnej MOP oraz charakteru prawnego przepisów przez nią stanowionych (Thomas, 1996, s. 261; Mahaim, 1996, s. 287).

Deklaracja praw dziecka¹, nazwana Deklaracją genewską, zobowiązuje mężczyzn i kobiety wszystkich narodowości do uznania, że ludzkość powinna dać dziecku wszystko, co posiada najlepszego, i stwierdza, że ciężą na nich, bez względu na rasę, narodowość i wyznanie, następujące obowiązki: 1) dziecku powinno się dać możliwość normalnego rozwoju fizycznego i duchowego; 2) dziecko głodne powinno być nakarmione, dziecko chore powinno być pielęgnowane, dziecko wykolejone wrócone na właściwą drogę, sierota i dziecko opuszczone – wzięte w opiekę i wspomagane; 3) dziecko powinno przed innymi otrzymać pomoc w czasie klęski; 4) dziecko powinno być przygotowane do zarobkowania na życie i zabezpieczone przed wszelkim wyzyskiem; 5) dziecko winno być wychowane w wierze,

1 Przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Ligi Narodów w 1924 roku (zwana Deklaracją genewską). Została formalnie rozwiązana w 1946 r., a jej miejsce zajęła Organizacja Narodów Zjednoczonych. Składa się z liczącej sześć ustępów preambuły oraz dziesięciu zasad regulujących prawa dziecka i dotyczących takich zagadnień jak: równość praw każdego dziecka (zasada 1), prawo do warunków zapewniających wszechstronny rozwój (zasada 2), prawo do nazwiska i obywatelstwa (zasada 3), prawo do opieki nad matką i dzieckiem (zasada 4), obowiązek specjalnej opieki nad dzieckiem upośledzonym (zasada 5), znaczenie miłości, zrozumienia i opieki rodzicielskiej (zasada 6), prawo do nauki, rozrywek i sportu (zasada 7), prawo do ochrony i pomocy (zasada 8), obowiązek ochrony przed zaniedbaniem, okrucieństwem i wyzyskiem (zasada 9) oraz prawo do ochrony przed dyskryminacją i wychowanie w duchu tolerancji (zasada 10). Proklamowana przez Zgromadzenie Ogólne ONZ, Deklaracja nie była dokumentem wiążącym dla państw członkowskich ze względu na brak mechanizmu kontroli. Jednym ze skutków uchwalenia Deklaracji był wzrost aktywności UNICEF-u, który od 1961 roku przeznacza środki finansowe na kształcenie dzieci i młodzieży. W 30. rocznicę uchwalenia Deklaracji praw dziecka, 20 listopada 1989, ZO ONZ przyjęło pierwszy prawnie wiążący dokument regulujący kwestię praw dziecka – Konwencję o prawach dziecka (Zgromadzenie Ogólne Ligi Narodów, 1924).

że jego najlepsze cechy powinny być oddane na usługi współbraci. Deklaracja filadelfijska potwierdziła cztery podstawowe zasady MOP: 1) praca nie jest towarem; 2) wolność słowa i zrzeszania jest nieodzownym warunkiem trwałego postępu; 3) ubóstwo, gdziekolwiek istnieje, stanowi niebezpieczeństwo dla dobrobytu wszystkich; 4) walka z niedostatkiem powinna być prowadzona wspólnie przez rządy i partnerów społecznych na płaszczyźnie krajowej i międzynarodowej. W Deklaracji filadelfijskiej (Rosner, 1967, s. 347) wyrażono nadrzędny cel działalności MOP: umożliwienie realizacji wszystkim ludziom, bez różnicy rasy, przekonań religijnych lub płci, prawa do dążenia do postępu materialnego i rozwoju umysłowego w warunkach wolności i godności, bezpieczeństwa gospodarczego i z równymi szansami. MOP i władze państw członkowskich zostały zobowiązane do stworzenia warunków, które pozwoliłyby na osiągnięcie powyższego celu.

Obowiązkiem MOP jest zbadanie i rozpatrzenie w świetle możliwości realizacji przedstawionego w Deklaracji filadelfijskiej podstawowego zadania wszystkich programów działania w dziedzinie międzynarodowej oraz środków natury gospodarczej i finansowej. Z myślą o wypełnieniu tego zadania MOP ma prawo zawrzeć w uchwalanych konwencjach i zaleceniach wszelkie regulacje, jakie uzna za właściwe. Deklaracja filadelfijska wymieniła jako „uroczysty” obowiązek popierania przez MOP dziesięciu programów społecznych, zapewniających realizację. Nie ma wśród nich zakazu pracy dzieci i młodocianych. Należy więc przedstawić i omówić sytuacje, w jakich praca dzieci i młodocianych może być dozwolona. W tej deklaracji podkreślano bowiem, że osiągnięcie celów jest możliwe poprzez podejmowanie skutecznych akcji w skali międzynarodowej i krajowej, przy wykorzystaniu środków zmierzających do poparcia rozwoju produkcji i spożycia, unikaniu poważnych fluktuacji gospodarczych, wspieraniu postępu gospodarczego i społecznego słabiej rozwiniętych obszarów kuli ziemskiej, zapewnieniu większej stabilizacji światowych cen surowców i środków żywności, popieraniu rozwiniętego i stałego handlu międzynarodowego.

W artykule przedstawione zostaną standardy pracy MOP sformułowane w uniwersalnych, niepodlegających zmianom, konwencjach uznanych – przez tę globalną organizację międzynarodową – za najważniejsze. Są to konwencje i zalecenia MOP o charakterze

uniwersalnym pod względem czasu ich obowiązywania. Konwencje zaliczone do tej kategorii nazwane zostały „fundamentalnymi”. Organy statutowe MOP zostały zobowiązane do podejmowania działań w celu zachęcenia państw członkowskich tej organizacji do ratyfikowania tych konwencji w pierwszej kolejności. Do tej kategorii Rada Administracyjna MOP zaliczyła konwencje: nr 29 dotyczącą pracy przymusowej lub obowiązkowej, nr 87 dotyczącą wolności związkowej i ochrony praw związkowych, nr 98 dotyczącą stosowania zasad prawa organizowania się i rokowań zbiorowych, nr 100 dotyczącą jednakowego wynagrodzenia dla pracujących mężczyzn i kobiet za pracę jednakowej wartości, nr 105 dotyczącą zniesienia pracy przymusowej, nr 111 dotyczącą dyskryminacji w zakresie zatrudnienia i wykonywania zawodu, nr 138 dotyczącą najniższego wieku dopuszczenia do zatrudnienia i nr 182 dotyczącą najgorszych form pracy dzieci.

ZAKAZ ZATRUDNIANIA DZIECI I MŁODOCIANYCH

Konwencja MOP nr 138 dotycząca najniższego wieku dopuszczenia do zatrudnienia (uchwalona na 58. sesji Konferencji Ogólnej MOP zebranej 6 czerwca 1973 r., ratyfikowana przez Polskę 10 lutego 1978 r., Dz.U. Nr 12, poz. 53) i nr 182 dotycząca zakazu i natychmiastowych działań na rzecz eliminowania najgorszych form pracy dzieci (uchwalona na 87. sesji Konferencji Ogólnej MOP zgromadzonej 17 czerwca 1999 r. ratyfikowana przez Polskę 26 lipca 2001 r., Dz.U. Nr 125, poz. 1364) ustanawiają zakazy zatrudnienia dzieci i regulują zasady zatrudniania młodocianych. MOP od początku swojej działalności ustanawiała zakazy pracy dzieci w ramach stosunku pracy i zatrudnienia na podstawie umów cywilnoprawnych lub prowadzenia działalności na własny rachunek. Konwencje nr: 5, 7, 10, 15, 33, 112, 123 MOP ustanawiały najniższe granice dopuszczalności pracy i zatrudnienia w przemyśle, rolnictwie, żegludze, kopalniach przy wykonywaniu zajęć nieprzemysłowych dla osób, które ukończyły 13, 14, 15 lub 16 lat. Międzynarodowe standardy ustanowione przez MOP zezwalały – z wyjątkiem pracy pod ziemią w kopalniach – państwom członkowskim na wprowadzenie wyjątków od zakazów zatrudniania

poniżej minimalnej granicy wieku. Uchwalenie Konwencji nr 138 MOP spowodowało zmianę w technikach regulacji międzynarodowych standardów. Nastąpiła unifikacja standardów. Wymagania stawiane przez poszczególne państwa członkowskie spowodowały, iż w podstawowej, powszechnie obowiązującej Konwencji nr 138 MOP ustanowione zostały trzy najniższe limity wieku dopuszczenia do pracy: 14, 15 oraz 16 lat. Państwa członkowskie deklarują, które z powyższych limitów wieku zatrudnienia będą obowiązywały. Od minimalnych limitów wieku zatrudnienia Konwencja nr 138 MOP wprowadza szereg wyjątków. Państwa członkowskie mogą zezwolić na zatrudnienie osób, które nie osiągnęły minimalnego wieku w rodzinnych zakładach pracy, przy lekkich pracach, podczas odbywania praktyk zawodowych. Możliwe jest również udzielanie indywidualnych zezwoleń na zatrudnienie młodszych dzieci w działalności artystycznej. Warunki zatrudnienia dzieci, które mogą być zatrudnione regulują konwencje nr 6 i 79 MOP. Wprowadzają one zakazy zatrudniania dzieci w porze nocnej. Zakazy te mogą być zawieszane wobec młodocianych, którzy ukończyli 16. rok życia.

Za wprowadzenie w życie międzynarodowych standardów, które ustalają zakazy pracy dzieci i określają warunki zatrudnienia młodocianych, odpowiedzialne są władze państw członkowskich. Mają one obowiązek stworzenia i zapewnienia funkcjonowania systemu państwowej inspekcji pracy oraz zobowiązania pracodawców do dokumentowania zatrudnienia dzieci i młodocianych.

Ważnym uzupełnieniem konwencji, w których ustanowione zostały zakazy zatrudniania dzieci i najniższe granice wieku dopuszczalności do pracy, jest Konwencja nr 182 MOP nakładająca na państwa członkowskie obowiązek eliminowania najgorszych form pracy dzieci. Wymienia ona najgorsze formy zatrudnienia, do których zalicza: wszystkie formy niewolnictwa, praktyki podobne do niewolnictwa (handel dziećmi, praca za długi, praca przymusowa lub obowiązkowa), seksualne wykorzystywanie dzieci, angażowanie dzieci do nielegalnej działalności, zatrudnianie przy pracach, które mogą zagrażać ich zdrowiu, bezpieczeństwu albo moralności. Konwencja nr 182 MOP nakazuje państwom członkowskim przeciwdziałanie i eliminowanie najgorszych form zatrudnienia dzieci. Nakazuje stosowanie sankcji, także karnych, za naruszenie powyższych standardów. Zobowiązuje państwa członkowskie do opracowania

i realizacji programów społecznych, ułatwiających rehabilitację dzieci wykorzystywanych do pracy w najgorszych formach zatrudnienia, podnoszenie poziomu wykształcenia społeczeństwa oraz likwidację ubóstwa.

Dzieci i młodociani, którzy spełniają wymagania ustanawiane międzynarodowymi standardami i mogą świadczyć pracę, powinni przechodzić obowiązkowe badania lekarskie, stwierdzające przydatność do zatrudnienia. Konwencje nr 77 i 78 MOP określają zasady przeprowadzania badań wstępnych, okresowych i kontrolnych dzieci i młodocianych. W przypadku zatrudnienia przy pracach pod ziemią Konwencja nr 124 MOP nakazuje przeprowadzenie wstępnych, dokładnych badań lekarskich, pozwalających ustalić przydatność do pracy w kopalniach i kamieniołomach osób poniżej 21. roku życia. Okresowe badania lekarskie winny być systematycznie przeprowadzane w regularnych odstępach czasu, nie rzadziej niż co 12 miesięcy.

MOP wyznaje filozofię, iż praca dzieci powinna być zabroniona. W tych przypadkach, w których zatrudnienie dzieci jest dozwolone, ich organizmy podlegają szczególnej ochronie przed szkodami płynącymi z pracy, jej procesów i czynników oraz warunków, w jakich jest ona świadczona.

WOLNOŚĆ PRACY – POLSKI SYSTEM PRAWA PRACY

Konstytucja RP nie gwarantuje wolności pracy jako swobody jednostki powstrzymania się od podejmowania oraz kontynuowania zatrudnienia. Art. 65 ust. 1 tej ustawy zasadniczej zapewnia swobodę wyboru zawodu oraz jego wykonywania wraz z wyborem miejsca pracy. Zakres wolności pracy gwarantowanej Konstytucją powinien więc obejmować nie tylko miejsce pracy, lecz także wszystkie inne warunki zatrudnienia, sformułowane w obowiązujących przepisach oraz uzgodnione przez strony w ramach zatrudnienia pracowniczego i niepracowniczego. Konstytucja RP nie zapewnia, albowiem nie jest w stanie tego uczynić, całkowitej wolności pracy. Przepisy prawa pracy określają bowiem wymagania merytoryczne i formalne poprzedzające podejmowanie przez strony stosunków pracy czynności prawnych, od których normy prawa pracy uzależniają skuteczne nawiązywanie, przekształcanie i rozwiązywanie więzi prawnych.

Z wolności pracy korzystają bez ograniczeń osoby pełnoletnie. Art. 65 ust. 3 Konstytucji RP bez wyjątku zabrania stałego zatrudnienia dzieci do lat 16. *A contrario*, wymieniony przepis akceptuje pracę dzieci w ramach zajęć doraźnych. W taki właśnie sposób powyższy wyjątek od zakazu zatrudniania dzieci został uregulowany w art. 304⁵ k.p. Praca dzieci oraz wykonywanie przez nie innych zajęć zarobkowych zostały ograniczone do dorywczego zatrudnienia pracowniczego lub niepracowniczego wyłącznie na rzecz podmiotu prowadzącego działalność kulturalną, sportową, artystyczną lub reklamową (art. 304⁵ § 1 k.p.). Podstawę prawną zatrudnienia dziecka może stanowić więc zarówno terminowa umowa o pracę, jak i umowa cywilnoprawna. Brak ograniczeń prawnych w wyborze podstaw zatrudnienia sprawia, iż wyjątek od zakazu zatrudniania dzieci stwarza podstawę do uznania art. 304⁵ § 1 k.p. („wyjątkowa dopuszczalność pracy dzieci”) za normę prawną niezgodną z ustawą zasadniczą (Świątkowski, 2018, s. 1635) i sprzeczną także z art. 190 § 1 k.p. Warto przy tym zauważyć, że Postanowienie SN z 11.12.1979 r., III UZP 10/79, OSNCP 1980, z.5, poz. 101, stwierdzające, iż przepis o zakazie zatrudnienia dzieci nie ma zastosowania do prac związanych z prowadzeniem gospodarstwa rolnego, jest jedynym wyjątkiem wymienionym w judykaturze od wyraźnie sformułowanego w art. 190 § 2 k.p. zakazu zatrudniania dzieci.

Przepis art. 304⁵ § 1 k.p. nie stwarza żadnych podstaw prawnych do ograniczenia wolności pracy dziecka przy pracach na rzecz podmiotów wymienionych w tej normie wyłącznie do niektórych, lekkich rodzajów prac. Koniecznym warunkiem wykonywania przez dzieci pracy jest uzyskanie uprzedniej zgody przedstawiciela ustawowego lub prawnego opiekuna dziecka, uzyskania zezwolenia na podjęcie pracy udzielone przez właściwego inspektora pracy. Przy wyrażaniu zgody oraz wydawaniu zezwolenia na pracę przez dziecko zainteresowane osoby i instytucje mają obowiązek kierowania się opinią specjalistycznej poradni psychologiczno-pedagogicznej oraz orzeczeniem lekarza o braku przeciwwskazań do zatrudnienia dziecka. Jeżeli dziecko podlega obowiązkowi szkolnemu, należy uzyskać opinię dyrektora szkoły, do której uczęszcza dziecko, dla którego ma zostać wydane zezwolenie na podjęcie i wykonywanie pracy lub innych zajęć zarobkowych (art. 304⁵ § 4 k.p.). Ustawodawca – wprowadzając wyjątek od zasady dopuszczalności legalnego zatrudniania dzieci – pozostawił

uznaniu specjalistycznych instytucji: inspekcji pracy, szkoły, psychologa i pedagoga oraz lekarza, podjęcie decyzji odnośnie do: rodzaju, okresu zatrudnienia oraz dopuszczalnych dobowych norm czasu pracy, jak innych ograniczeń swobody wykonywania pracy, które powinny *a casu ad casum* być stosowane ze względu na dobro dziecka lub rodzaj, charakter albo warunki zatrudnienia (art. 304⁵ § 5 k.p.). Przedstawione ograniczenia wolności pracy dzieci powinny być uzupełnione przez ustawodawcę jednolitym, generalnym wymaganiam, iż powyższy wyjątek odnosi się wyłącznie do wykonywania niektórych lekkich kategorii prac, nieszkodliwych dla zdrowia i moralności pracujących oraz niekolidujących z ich obowiązkami edukacyjnymi (Dyrektywa Rady z 22 czerwca 1994 r. w sprawie ochrony pracy osób młodych, Dz.Urz. UE 216 z 20 sierpnia 1994 r., s. 212. Zob. Świątkowski & Wierzbińska, 2011, s. 586 i n.).

W ślad za rozwiązaniami prawnymi (Świątkowski, 2023, s. 3) wprowadzonymi art. 7 § 1 Europejskiej Karty Społecznej z 18 października 1961 r. oraz Zrewidowanej Europejskiej Karty Społecznej z 3 maja 1996 r. – traktatów Rady Europy chroniących uprawnienia pracownicze i socjalne – uważane za podstawowe prawa człowieka (Świątkowski 2023, s. 165) – powinny być wymienione na listach prac i zajęć zarobkowych opracowanych przez właściwe centralne władze państwowe (ministrów rodziny, pracy i polityki społecznej). Podobnie muszą być traktowane wykazy prac dozwolonych, które zgodnie z prawem mogą być powierzone dzieciom po to, aby Europejski Komitet Praw Społecznych, instytucja sprawująca merytoryczny nadzór nad przestrzeganiem przez władze państw członkowskich Rady Europy, mógł ocenić czy przestrzegane są europejskie standardy o zakazie pracy dzieci.

PRACA MŁODOCIANYCH

Art. 65 ust. 3 Konstytucji RP zezwala na zatrudnianie młodocianych od 16. do 18. roku życia wyłącznie w celu praktycznej nauki zawodu lub odbycia przygotowania zawodowego na zasadach określonych przepisami działu dziewiątego Kodeksu pracy „Zatrudnianie młodocianych” (art. 190–206). Ograniczenie wolności wykonywania stałej pracy przez małoletnich podyktowane jest dbałością o ich zdrowie,

bezpieczeństwo oraz moralność, jak również możliwość ukończenia kształcenia ogólnego przynajmniej na podstawowym, obowiązkowym poziomie. Na zasadzie wyjątku od powyższej reguły młodociani mogą być zatrudniani przy wykonywaniu lekkich, dorywczych (sezonowych) prac wykonywanych w ograniczonym, określonym w przepisach prawa pracy wymiarze czasu pracy.

POLITYKA MOP A ZATRUDNIANIE DZIECI DO PRACY

Prawo międzynarodowe nie podaje definicji pracy dzieci. Bardziej szczegółowa definicja wyłania się z punktu widzenia Konwencji MOP nr 138 w sprawie minimalnego wieku dopuszczenia do zatrudnienia i konwencji nr 182 w sprawie najgorszych form pracy dzieci. Instrumenty MOP z pewnością charakteryzują się większą szczegółowością. Obecnie są niemal powszechnie ratyfikowane i stanowią ramy prawne oraz polityczne dla najaktywniejszego podmiotu międzynarodowego, chroniącego dzieci przed przymusową albo obowiązkową pracą, działającego i gwarantującego ochronę dziecka. Tworzy się więc niekontrolowana dychotomia, albowiem ramy prawne nie wykluczają legalnego wykonywania przez dzieci niektórych form działalności, uznawanej powszechnie za wykonywanie pracy. Może to być na przykład działalność gospodarcza lub rolnicza. Nie można zatem zawsze dokonywać zasadniczego rozróżnienia pomiędzy pracą dziecka a jego zatrudnieniem. Niemal każda działalność w pełni, a nawet tylko częściowo, wykonywana przez dzieci może być zaklasyfikowana przez osoby oceniające stosowne akty prawne, do kategorii działalności wykonywanej zgodnie z przepisami ustaw i innych obowiązujących aktów normatywnych, klasyfikujących osoby zatrudnione i wykonywaną przez nich pracę. Jest to możliwe, kiedy praca każdego człowieka, nieszkodząca jego zdrowiu, osobistemu i fizycznemu rozwojowi – a w przypadku dziecka albo młodzieńca nieszkodząca edukacji. Czy można natomiast uznać, że jakkolwiek pracę dziecka można uważać za jakikolwiek rodzaj zatrudnienia? (Pertile, 2008, s. 8). Według tego samego autora praca dzieci oznacza każdy rodzaj zatrudnienia lub pracy wykonywanej przez dzieci bez spełnienia wymogów konwencji nr 138 i konwencji 182.

Konwencja nr 138 zabrania prowadzenia działalności gospodarczej przez dzieci do lat 13 lub 12 w krajach rozwijających się. Konwencje ustalają też minimalny wiek dopuszczenia do zatrudnienia na 15, 14 lat (w krajach rozwijających się) lub wskazują w każdym razie, bez żadnych ograniczeń, na wiek odpowiadający zakończeniu obowiązku szkolnego. Przewidziano również szereg klauzul elastyczności dotyczących sektora gospodarczego, rolniczego oraz rodzaju pracy i poziomu rozwoju gospodarczego albo rolniczego danego kraju. Lekka praca jest dozwolona dla osób, które ukończyły 13 i 14 lat (12 i 13 lat w krajach rozwijających się).

Konwencja nr 182 zakazuje wykonywania dzieciom czterech najbardziej szkodliwych form pracy. Wzywa także pracodawców, przez których zostały one zatrudnione, do natychmiastowego zaprzestania jej wykonywania. Bardziej szczegółowa definicja wyłącza się z punktu widzenia konwencji MOP nr 138 w sprawie minimalnego wieku dopuszczenia do zatrudnienia, a w przypadku konwencji MOP 182 – w sprawie najgorszych form pracy dzieci. Wymienione obydwie konwencje, powszechnie ratyfikowane, są uważane za wzorzec postępowania w stosunkach pracy i zatrudnienia pracodawców z dziećmi i młodocianymi w stosunkach pracy. W znaczeniu prawnym nie wykluczają legalnego wykonywania przez dzieci niektórych form działalności gospodarczej. Należy jednak zwrócić uwagę, że przedstawiona koncepcja – z myślą o odróżnieniu pracy od zatrudnienia – nadal nie zezwala dokonywać rozróżnień między aktywnością dzieci i młodocianych występujących w rolach pracowników albo zatrudnionych. Nie sposób więc bez pomyłki wskazać na osobę zatrudnioną lub pracownika. Zatrudniony bowiem też może występować w roli pracującego dziecka albo innej osoby niepracującej. Taka osoba również może, i bardzo często to czyni, świadczyć nieodpłatnie czynności zawodowe, jakie są wykonywane przez pracownika. Nie można więc zatem dokonać zasadniczego rozróżnienia pomiędzy „pracą dzieci” a „pracą zatrudnionych”. Nie podzielam zatem zapatrywań, że „pierwsza, pracownicza koncepcja identyfikuje tę działalność gospodarczą wykonywaną przez dzieci (Pertile, 2008, s. 10). Jest ona zgodna z działalnością, jaka nie szkodzi zdrowiu, rozwojowi osobistemu, edukacji, wzrostowi dzieci”. Wymieniony autor nie wiąże terminu *dziecko* (*child*) z określeniami stosowanymi w prawniczej anglosaskiej literaturze: *job*, *work* oraz *labour* (Terry & Dickens, 1991, s. 106 i n., 221–222, 121–122). Z tej

przyczyny „praca dzieci” nie może oznaczać każdego, odrębnego rodzaju zatrudnienia albo pracy fizycznej bądź umysłowej, wykonywanej przez dzieci z naruszeniem wymogów obydwu wymienionych konwencji nr 138 i nr 182. Każdą pracę można postrzegać jako jedną z przesłanek umożliwiającą dotarcie do korzeni jakiegoś zjawiska szkodzącego rozwojowi dzieci i młodocianych i do nadania sensu w walce z nim zarówno dla dobra partnerów społecznych i stosunków pracy, w jakich praca albo zatrudnienie mogą pozostawać zgodnie nie tylko z prawem, ale również bezpieczeństwem dla zdrowia, rozwoju i moralności dzieci.

MOP jest najlepiej przygotowana do koordynowania wysiłków społeczności międzynarodowej formalnie zainteresowanej równym traktowaniem w stosunkach pracy i zatrudnienia wszystkich zainteresowanych osób, różniących się jedynie nastawieniem do zawodowej aktywności – niezbędnej do konstruowania, stosowania i przestrzegania reguł ochrony zdrowia – w stosunkach pracy. Po raz pierwszy w 1998 r. biuro statystyczne MOP przeprowadziło eksperymentalne badania pracy dzieci w latach 1992–1993, powtórzone w latach 2000–2004. Na tej podstawie stwierdzono, „że niezależnie od ostatecznego, niepewnego wskazania liczb, szacunki światowe są w pełni porównywalne” („Therefore, irrespective of the uncertain surroundings the figures, the global estimates are fully comparable”, *The End of Child Labour*, 2006, s. 5). Kompleksowy proces ustanawiania standardów wyraźnie pokazuje, że w badanym okresie nastąpił spadek pracy dzieci. Należy jednak zauważyć, że nie ma dostępnych danych na temat tzw. bezwarunkowych najgorszych form pracy dzieci. Można się zastanawiać, jaki faktyczny wpływ miały strategie przeciwdziałające pracy dzieci na osiągnięcie takich wyników i czy sukcesowi należy przypisywać tendencje gospodarcze. W tym względzie warto jednak wspomnieć, że cztery państwa Ameryki Południowej, które przyjęły krajowe plany przeciwdziałania pracy dzieci, osiągnęły znaczące wyniki (ILO, 1996). Jednak uzyskane pozytywne dane nie pozwalają na ocenę, czy zaproponowany cel, polegający na całkowitym wyeliminowaniu dzieci z pracy, został osiągnięty. Spadek dla trzech grup pracy dzieci wyniósł odpowiednio 9,6%, 11% i 33,2%. Analiza według sektorów gospodarki i trendów regionalnych ujawnia wyraźne nierówności. Największą część pracy dzieci – 69% – stanowi rolnictwo, podczas gdy przemysł

i usługi stanowią odpowiednio 9% i 22%. Analiza tendencji światowych według regionów podkreśla, że 11-procentowy spadek liczby pracujących dzieci znajduje swoje główne wyjaśnienie w spadku tego wskaźnika w Ameryce Południowej (Wilfredo, 2008, s. 391). Tam liczba pracujących dzieci spadła z 17,4 mln w 2000 r. do 5,7 mln cztery lata później, a współczynnik aktywności zawodowej spadł z 16,1% do 5,1%². Postęp w pozostałych regionach był zdecydowanie mniej znaczący (Keita, 2008, s. 347). Można zatem stwierdzić, że działania MOP przeciwko pracy dzieci były i są nadal dalekie od doskonałości.

Konwencje MOP – nr 138 i nr 182 – nie zawsze są skoordynowane z innymi międzynarodowymi instrumentami prawnymi (ILO, 1996, s. 13). Istotne jest, że działania MOP przeciwko pracy dzieci ujawniają wiele mocnych stron. Instrumenty prawne podkreślają ekonomiczny wymiar wykorzystywania dzieci, opowiadając się w ten sposób za przyjęciem innych strategii. W dziedzinie głęboko powiązanej z prawami gospodarczymi i strategiami rozwoju mają one głównie na względzie wspieranie stosowanych polityk krajowych zorientowanych na wyniki, a nie na nakładanie sankcji na państwa członkowskie MOP. W przypadku ich nieprzestrzegania działania MOP wykorzystują unikalny proces decyzyjny inspirowany zasadą trójstronności oraz wiedzę specjalistyczną we współpracy technicznej. System nadzoru nie przewiduje indywidualnej procedury reklamacyjnej. Ten fakt może sprawiać wrażenie, że MOP jest w dużej mierze „papierowym tygrysem”, pozbawionym rzeczywistych uprawnień egzekucyjnych. Działalność współpracy technicznej jest w niektórych regionach świata niejednolita i wyraźnie słabo rozwinięta. Reprezentatywność MOP może więc zostać kwestionowana w świecie, w którym władze państwowe są stopniowo wywłaszczane ze swoich kompetencji a organizacje partnerskie (pracodawców i pracowników) znajdują się na niekontrolowanych, „głębokich wodach”, jeśli chodzi o zarządzanie sprawami pracy szczególnych ludzi – dzieci i młodocianych – zatrudnionych w państwowych rynkach pracy (Wilfredo, 2008, s. 396).

² W Azji i Pacyfiku wskaźnik aktywności zawodowej spadł z 19,4% do 18,8%, z kolei w Afryce Subsaharyjskiej spadł z 28,8% do 26,4%. W dodatku dzieci pracujące w tych regionach świata wykonywały niemal wyłącznie prace niebezpieczne. Cztery lata wcześniej liczbę dzieci aktywnych zawodowo szacowano na 211 mln, z czego 186,3 mln to dzieci pracujące, a spośród nich 111,3 mln wykonywało prace niebezpieczne.

MOP stara się łączyć działalność nadzorczą ze znaczącym wysiłkiem po stronie współpracy technicznej. Mimo krytyki sposobów, które funkcjonariusze MOP wykorzystują do radzenia sobie z „prawdziwym światem” pracy dzieci, należy podkreślić, że zasada trójstronności działania jest uznawana za wyjątkową próbę wprowadzenia elementów demokratycznych do rzeczywistości, która musi znaleźć nowe podejście do walki z pracą dzieci. Przedstawione w niniejszym artykule przypadki nadzoru i kontroli pracy dzieci sprzyjają, przy wszystkich swoich niedociągnięciach, otwartości i konstruowaniu powiązań pomiędzy opinią publiczną, społeczeństwem obywatelskim i MOP działającą od stu lat na poziomie i w skali globalnej części świata.

DZIAŁANIA PRAWNE NA RZECZ ELIMINACJI ZATRUDNIANIA DZIECI

W pierwszym globalnym raporcie z 2002 r. na temat pracy dzieci MOP stwierdziła, iż praca dzieci „jest uporczywym zjawiskiem, którego całkowitej eliminacji nie udało się jeszcze osiągnąć w żadnym sektorze gospodarki ani w żadnym regionie świata” (ILO, 2002, s. 21). Drugi raport światowy z 2006 r. odnotował 11-procentowy spadek liczby pracujących dzieci na całym świecie w latach 2000–2004 (ILO, 2006). To skłoniło dyrektora generalnego do stwierdzenia, że cel, jakim była eliminacja najgorszych form pracy dzieci w ciągu najbliższych dziesięciu lat, był ambitny i wykonalny. Dzieci nie były już po prostu „ofiarami”, ale stały się posiadaczami legalnych uprawnień (Fodella, 2008, s. 202). Nie był to nieoczekiwany rozwój sytuacji (Hepple, 2008, s. 417).

Od lat 60. XX wieku ruch na rzecz praw dziecka prowadził kampanię na rzecz uznania dzieci jako posiadaczy praw. Oparty był – i jest nadal – na rozwojowym modelu dzieciństwa: każde dziecko ma prawo być przygotowane do indywidualnego życia w społeczeństwie i wychowywane w duchu ideałów głoszonych w Karcie Narodów Zjednoczonych. To podejście oparte na prawach znajduje wyraz w konwencji ONZ o prawach dziecka (Resich, 1981, s. 116). Teoretycznie więc dzieciom przysługują uprawnienia wyboru rodzaju pracy oraz równego traktowania. Potwierdzają to konwencje

MOP nr 87 i nr 98. Wykonywanie przez dzieci i młodocianych prac niebezpiecznych, prawnie zabronionych, nie zwalnia pracodawców od dostarczania osobom wykonującym taką pracę kolejnych zadań polegających na jej świadczeniu. Obowiązki zapewnienia minimalnego wieku zatrudnienia i eliminowania najgorszych form pracy dzieci są nałożone na wszystkie państwa członkowskie MOP nie ze względu na ratyfikację wymienionych konwencji, ale „z samego faktu członkostwa określonej społeczności” (Swepston, 2008, s. 65). Jest to obowiązek konstytucyjny, a nie oparty na dobrowolnej akceptacji.

Większość państw przeszła długą drogę w kierunku konsekwentnych praktyk eliminujących najgorsze formy pracy dzieci. Przeto eliminacja tych form może zostać uznana za część zwyczajowego prawa międzynarodowego. Teoretycznie można było powiedzieć, że pojęcie obowiązków pozytywnych ucieleśnia teorię możliwości (Hepple, 2005, s. 60). Wolność ta nie była postrzegana jako brak przymusu ze strony państwa, ale jako zdolność do robienia tego, co się szanuje i ceni. To, co ludzie mogą chcieć robić, nazywane jest funkcjonowaniem. Na państwa nałożono pozytywne obowiązki w zakresie ochrony i promowania praw dzieci w odniesieniu do pracy. Wyzyskową pracę dzieci należy traktować jako powszechnie sprzeczną z prawem międzynarodowym, w taki sam sposób jak piractwo, niewolnictwo albo pracę przymusową. *De lege ferenda* należałoby wykazać, że standardy dotyczące pracy dzieci stanowią część zwyczajowej praktyki państwowej. Państwa powinny docenić fakt, że taka praktyka jest wymagana przez prawo międzynarodowe. Praktyki państw powinny być spójne (Hepple, 2008, s. 424). Konwencja nr 182 wskazuje, że państwa są zobowiązane do opracowywania i wdrożenia programów działania, mających na celu wyeliminowanie w pierwszej kolejności najgorszych form pracy dzieci. Oznacza to zmianę międzynarodowych zobowiązań prawnych z obowiązków negatywnych na krajowe pozytywne. Istnieje bowiem próg zdolności, poniżej którego funkcjonowanie człowieka nie jest możliwe (Hepple, 2005, s. 424).

UWAGA KOŃCOWA

Solidarność w kontekście praw dziecka oznacza, że ludzie dorośli i państwa członkowskie zglobalizowanego świata mają zarówno

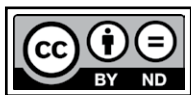
prawne, jak i moralne obowiązki zapewnienia dzieciom wolności od wyzysku wprowadzanego dotychczas przez pracę. Dzieci więc już teraz powinny mieć możliwość uczestniczenia w decyzjach, które mają wpływ na ich życie. Dozwolona jest praca dzieci na przykład w rodzinie. Potrzebne jest więc nowe podejście do pracy dzieci (Hepple, 2008, s. 425). Konieczna jest więc poprawa stosowania międzynarodowych standardów pracy w zakresie pracy dzieci. Podejście do tej pracy nie doczekało się zmian w systemie nadzoru i kontroli MOP. Bardziej zadowalającą kontynuacją od podstawowych konwencji dotyczących pracy dzieci byłoby ogólnoswiatowe utworzenie światowej instytucji podobnej do tej, jaka współcześnie odzwierciedla wolność zrzeszania się osób (Międzynarodowe Biuro Pracy, 2012). Bezwzględnie utrzymane powinny być dotychczasowe limity wieku – 14, 15 i 16 lat – dla dzieci i młodocianych samodzielnie i dobrowolnie zamierzających podjąć pracę (Hepple, 2008, s. 426).

BIBLIOGRAFIA

- Creighton, B. (1997). Combating Child Labour: The Role of International Labour Standards. *Comparative Labour Law Journal*, 18, 362–396.
- Fodella, A. (2008). Freedom from Child Labour: The Role of the UN System in Implementing ILO Child Labour Standards. W L. Nogler & M. Pertile, *Child Labour in a Globalized World*. London: Routledge.
- Hepple, B. (2008). Is the Eradication of Child Labour “Within Reach?”. Achievements and Challenges Ahead. W L. Nogler & M. Pertile, *Child Labour in a Globalized World*. London: Routledge.
- ILO (1996). *Child Labour Surveys: Result of Methodological Experiments in Four Countries 1992–1993*. Geneva: ILO/IPEC Bureau of Statistics.
- ILO (2002). A Future Without Child Labour. Global Report under the Follow-Up to the ILO Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work. Geneva: ILO.
- ILO (2006). *The End of Child Labour: Within Reach – Global Report under the Follow-Up to the ILO Declaration on Fundamental Rights and Principles at Work*. Geneva: ILO.
- Keita, A. (2008). The Implementation of ILO Child Labour Standards in Africa: Mali – an Assessment from Socio-Legal Perspective. W L. Nogler & M. Pertile, *Child Labour in a Globalized World*. London: Routledge.
- Mahaim, E. (1996). International labour law. *International Labour Review*, 135(3-4), 287–290.

- Międzynarodowe Biuro Pracy (2012). *Wolność związkowa. Przegląd podjętych decyzji i wprowadzonych zasad przez Komitet Wolności Związkowej Rady Administracyjnej MOP*. Genewa: Międzynarodowe Biuro Pracy.
- Pertile, M. (2008). Introduction: The Fight against Child Labour in a Globalized World. A legal analysis of the ILO Action. W L. Nogler & M. Pertile, *Child Labour in a Globalized World*. London: Routledge.
- Rosich, Z. (1981). *Międzynarodowa ochrona praw człowieka*. Warszawa: PWN.
- Rosner, J. (1967). *Międzynarodowa polityka społeczna. Tendencje i rozwiązania*. Warszawa: Książka i Wiedza.
- Sanguineti Raymond, W. (2008). The Implementation of the ILO's Standards Regarding Child Labour in South America: A General Overview and the Most Meaningful Achievements. W L. Nogler & M. Pertile, *Child Labour in a Globalized World*. London: Routledge.
- Swepston, L. (2008). The Contribution of the ILO Declaration and Rights at Work to the Elimination of Child Labour. W L. Nogler & M. Pertile, *Child Labour in a Globalized World*. London: Routledge.
- Świątkowski, A.M. (2008). *Międzynarodowe prawo pracy*. T. I: *Międzynarodowe publiczne prawo pracy*, vol.1. Warszawa: C.H. Beck.
- Świątkowski, A.M. (2018). *Kodeks pracy. Komentarz* (wyd. 6). Warszawa: C.H. Beck.
- Świątkowski, A.M. (2023). *Charter of Social Rights of the Council of Europe*. Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International.
- Świątkowski, A.M., & Wierzbińska H.(red.) (2011). *Kodeks pracy i zabezpieczenia społecznego*. Kraków: Krakowska Akademia im. Andrzeja Modrzewskiego; Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Terry M., & Dickens, L. (1991). *European Employment and Industrial Relations Glossary*. London: Sweet and Maxwell.
- Thomas, A. (1996), The International Labour Organisation. Its origins, development and future (1921). *International Labour Review*, 135(3-4), 261-276.
- Zgromadzenie Ogólne Ligi Narodów (1924). Deklaracja genewska. https://unicef.pl/content/download/197/file/Deklaracja_Genewska.pdf

Copyright and License

This article is published under the terms of the Creative Commons Attribution – NoDerivs (CC BY- ND 4.0) License <http://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/>